

A MATYÓ HÍRNÉV AZ ÚJVILÁGBAN

FEJŐS ZOLTÁN

A két világháború között a sajtóban gyakorta lehetett olyan cikkekkel találkozni, melyek feltették a kérdést: meddig jut el a mezőkövesdi matyó népművészet? Zaporoztak a városnevek Stockholmtól Sztambulig, Párizstól Tokyóig, sikerekről szóltak az írások Európából, Ázsiából.¹ A világot meghódító mezőkövesdi kézimunka és népművészet természetesen az amerikai kontinensen sem maradt ismeretlen. Kiállításokon, üzletekben, magánházakban volt látható, s olykor a vezető hírlapok és magazinok is cikkeztek róla, filmek népszerűsítették. Korda Sándor 1928-ban Hollywoodban forgatott Sárga lilium című filmjéhez 200 matyó ruhát vásároltatott Mezőkövesden.²

Vizsgáljuk meg, hogy Mezőkövesd népművészeti tárgyai és eszmei hírneve milyen úton-módon jutottak el Amerikába! Próbáljunk választ adni arra a kérdésre, hogy ott milyen körben vált ismertté és milyen funkciót töltött be. Áttekintésem sajnos csak vázlatos lehet, mert keveset tudunk erről a nyugati „hódításról”. A szórványos adatok összegzése azonban így sem felesleges, ha másért nem, azért, hogy újabb kutatásokra ösztönözzön.

A kivándorlók nyomában

A mezőkövesdi népművészet első lehetséges útja az egykori kivándorlók révén vezethetett a tengerentúlra.

Mezőkövesd az első világháború előtt nemcsak summások ezreit bocsátotta ki, hanem százával akadtak kövesdiek, akik az Egyesült Államokban vállaltak munkát. Idénymunka volt ez is, mely sajátosságát elsősorban a szülőföldről való nagy távolság és az ipari munka jelentette. A mezőkövesdi kivándorlás nagyságát, intenzitását és természetét csak nagy vonalaiban ismerjük, ám így is bizvást elmondható, hogy a világháborút megelőző két évtizedet élénk kivándorlási mozgalom jellemezte. Az össznépeséghez viszonyítva ugyan kisebb az elvándorlás mértéke, mint Borsod megyében pl. a szendrői járás apróbb falvaiból, de a kivándorlók abszolút száma igen magas. A Clevelandben megjelenő Szabadság 1902. április 17-i számában több mint 100 mezőkövesdi nevet közölte, akik kivándorló útlevelet kaptak. Május 24-iki számában „Matyók Amerikában” címmel már arról tudósított, hogy a kivándoroltak napról napra panaszos leveleket írnak

¹ Lásd pl. Meddig jut el a mezőkövesdi matyó népművészet? Borsod, 1931. dec. 12.; Matyóhírmzések a párizsi kirakatokban. Pesti Hírlap, 1925. febr. 3.; Stockholmtól Sztambulig mennek a Miskolcon készült matyó munkák. Magyar Jövő, 1926. nov. 5.; Matyóhírmzés–Kanadában. Mezőkövesdi Újság, 1929. ápr. 14. Az ilyen – sajnos nem mindig datált – cikkekből gazdag gyűjteményt állított össze Tóth Kálmán, in: Herman Ottó Múzeum Néprajzi Adattára 2720, 4680. Ezúton köszönöm Fügedi Mártának, hogy az anyagot rendelkezésemre bocsátotta.

² A ruhákat Korda Berlinben élő öccse vásárolta Mezőkövesden. L. Színházi Élet, datálatlan újságkivágat HOMNA 2720/51.

haza, tudatván a hozzátartozókat, hogy nehezen kapnak munkát.³ Mezőkövesd község előljárósága 1904. évi jelentése szerint 307-en tartózkodtak Amerikában, s az adott évben további 112-en kértek útlevelet. Az előljáróság már ekkor azt is érzékelte, hogy most „már a nők is gyermekeikkel együtt követik férjeiket az idegenbe”.⁴ Két évvel később egy jelentés szerint a „dolgos, takarékos »matyó« nép tömegesen veszi fel a vándorbotot. Mezőkövesdre egymagában 310 útlevél adatott ki”.⁵ Ezen adatok alapján úgy vélem, hogy Bodor Antal 1921-ben alábecsülte a kivándorlók számát, amikor azt írta: Amerikába összesen mintegy 600-an vándoroltak ki. Zömük azonban – írja – hazatért, mint azok hatvanan, akik 1920-ban fejenként 1-2 ezer dollárt megtakarítva tértek vissza szülőföldjükre.⁶ A hazaküldött vagy hazahozott pénzből földet, házat, szőlőt vettek. Ismert, hogy a Pénzgödör határrészt jórészt amerikasok vették meg, ezért is nevezték el *Dollárhegynek*.⁷ Az amerikasok emlékének ma is látható jegye a római katolikus nagytemplom előtt 1911-ben általuk állított emlékmű, Szent László király szobra, melynek oldalán 31 mezőkövesdi nevet őrzik a márványtáblák.

Magukkal vitték-e Amerikába a Mezőkövesdről kivándoroltak viseletüket, használati tárgyaikat? Bármilyen kézenfekvő is ez a kérdés, korántsem egyszerű megválaszolni. Nagy általánosságban persze azt mondhatjuk, hogy az amerikai bányákba, gyártelepekre kivándorolt kövesdi legények, fiatal házas férfiak nem lobogós ujjú ingben, hímzett surcban s csúcsos kalapban végezték kimerítő munkájukat. Asszonyaik, lányaik sem csavarintós kendőben, ködmönben jártak a gumi- és textilgyárakba, vagy a gazdagabb családokhoz cselédkedni. Ez természetes, a dunántúli uradalmakban munkát vállaló summások öltözete is alkalmazkodott a köznapi munkavégzéshez. „A kiszakadással – írta Herkely Károly a kivándoroltakról 1939-ben – velejár a közösség lényeges meghatározója, a viselet levetése.”⁸ Levetették, de szinte bizonyos, hogy kivándorlásukkor többen magukkal vitték helyi öltözetüket, vagy akár a köznapi, akár az ünnepi viselet egy-egy darabját. Egyes adatok szerint pl. a magas barci kalap azért vált ismertté a tengerentúlon, mert elterjesztője is kiment Amerikába.⁹ Nagyon keveset tudunk azonban az ilyen esetekről, s egyáltalán a korai amerikai magyar telepek, közösségek tárgyi világáról. Visszaemlékezések tanúsítják, hogy a ház körüli munkában elhordták a hazulról hozott holmit, de olyanok is voltak, akik tudatosan ragaszkodtak egy-egy otthonról származó ruhadarabhoz, használati eszközökhöz. Mezőkövesden is láttam olyan családi képet, melyet az Egyesült Államokban vagy Argentínában készítettek és kereteztettek be az ottani diát szerint, s mely a fiatalasszonyt viseletben mutatja (1. kép).

Ilyen és hasonló eseteket, példákat további kutatással kellene feltárni, melynek egyik lehetőségét az jelenthetné, ha az egykori amerikasok ismert egyesült államokbeli lakóhelyén gyűjtenénk adatokat. Forrásaink szerint a mezőkövesdiek közül sokan az Ohio állambeli Akron városába és vidékére – Barberton, Kenmore – vándoroltak, ahol

3 Szabadság, 1902. ápr. 17.; 1902. máj. 24. Ez utóbbi megtalálható: EA 10232/22.

4 Mező-Kövesd község, 1905. oldalszám nélkül.

5 A Miskolci Kereskedelmi és Iparkamara 1906. évi jelentéséből idézi *Sárközi Z.*, 1973. 370.

6 *Bodor A.*, 1921. 6.

7 *Sajtó gy.*; EA 2392/16; *Dala J.–Erdélyi T.*, 1941. 89.; *Herkely K.*, 1939. 50., 63.

8 *Herkely K.*, 1939. 63.

9 EA 23/92; A kalapról *Dala J.–Erdélyi T.*, 1941. 56. Ugyanők arról is írnak (16.), hogy a magas tetejű kalapokat Wallace Berry ittjártakor vitte ki Amerikába, s Stan és Pan legújabb vígjátékaiban már ilyen kalapokban szerepeltek. Viszont ezt megelőzően „A matyó legények kalapviselete és az amerikai magyarok” cím alatt a Mezőkövesd és Vidéke 1924. március 30-i számában megjelentette Matt. Kovách (Mátyás) Pittsburghból írt levelét, melyben a levélíró arról tudósított, hogy városában bemutattak egy filmet Magyarországról, Mezőkövesdről s a film nagyon tetszett az amerikai közönségnek, „csak azon nevettek, amikor a fiatal legények megjelentek abban a fejhez nem illő kalapban” (2–3. old.).

főleg a Goodyear gumigyáraiban, illetve a barbertoni gyufagyárban kaptak munkát.¹⁰ Akron és Mezőkövesd interkontinentális kapcsolatrendszer, így többek között a családokat, rokoni és baráti szálakat összekötő kivándorlási láncok kapcsolathálója a kultúra és értékrend áramlásának, változásának bonyolult mechanizmusait tette lehetővé. Az akroniak és a kövesdiek között a két világháború között sem szakadtak meg a kapcsolatok. A helyi hetilap, az Akroni Magyar Hírlap olykor foglalkozott Mezőkövesddel, így pl. 1936-ban közölte a tanár, Várallyay Gyula, a mezőkövesdi Gyöngyösbokréta csoport későbbi vezetőjének mezőkövesdi életképét, „matyó versét”.¹¹ Az akroni helyszíni kutatás, az ottani magyarok sajtójának, apróbb kiadványainak átvizsgálása, a családi fényképek részletes feldolgozása a kövesdi kivándoroltak és a szülőföld közötti kapcsolatok alakulására vethetne fényt, s ezen belül bizonyára többet tudnánk meg a mezőkövesdi viselet és tárgykultúra idegen – városi, ipari – környezetben való adaptálásáról.

1. kép. Argentínában az 1930-as évek elején készült falikép, Mezőkövesd, 1981. (Fejős Zoltán felvétele)

A lényeg ugyanis épp ez: az amerikázás – elsősorban azok számára, akik végleg kint maradtak – gyökeres életformaváltást, társadalmi átrétegződést jelentett. Ennek kísérőjelensége a paraszti kultúra visszaszorulása, a látványos elemek tudatos megtagadása volt. Az amerikások épp azért vetköztek ki viseletükből, mint amiért az itthon maradt, de a modernizáció sodrába időben valamivel később bekerült generációk elfordultak tőle. Egyértelmű, hogy az életforma cseréje, az új követelményekhez való igazodás mintái azonosak. A változás azonban nem (vagy legalábbis nem minden esetben) ment végbe egyik pillanatról a másikra. Az újhoz igazodás nem minden területen érvényesült maradéktalanul. A vallásos ünnepek, pl. a búcsúk, húsvéti és karácsonyi szokások Amerikában is megőriztek sok óhazai elemet. Az alkalmazkodásban sem követett mindenki azonos tempót, ezért az egyéni utak változatosságával kell számolnunk. Ezek az érvek és az említett szórványos adatok azt jelzik, hogy az életmód- és kultúraváltás általános tendenciája nem zárja ki, hogy a mezőkövesdiek népi kultúrája a kivándorlók körében egyes elemeiben, rekvizitumaiban átmenetileg tovább élt.

Kiegészítette, időszakonként felerősítette ezt néhány további, külső kihívásként jelentkező folyamat, melyeket az alábbiakban lehet összegezni.

Kereskedelmi árusítás, a matyó termékek mint divatcikkek az Egyesült Államokban

A pozsonyi Izabella Háziipari Egylet és az Országos Magyar Háziipari Szövetség, ill. néhány nagyobb európai kereskedőház révén a magyarországi népi jellegű kézműipa-

¹⁰ Káldor K. szerk., 1937. 115–122.; Hungarians in America, 1941. 110.

¹¹ „Az én versem (matyó vers).” Akroni Magyar Hírlap, XXII. 1936. 35. sz.

ri termékek a század első évtizedében szórványosan az amerikai kontinensre is eljuthattak. Ennek bővítése részben a „piackutatáson” és a szervezésen múlt. Hollósy István a *Mezőkövesd és vidéke* egy 1914-es cikkében közreadta egy San Franciscóban tevékenykedő amerikai magyar kereskedő levelét, aki felvetette a magyar háziipar – beleértve természetesen a mezőkövesdi kézimunka – kaliforniai ill. szélesebb körű amerikai piaci lehetőségeit.¹² Egy amerikai kereskedőre hivatkozva csipkék, hímzések, házi szövésű cikkek, játékszerek, kosarak forgalmazását javasolta, mondván, hogy Kaliforniában a közönség lassan kezdi megenni az ott divatozó kínai és japán árucikkeket, s az emberek „újdonságra vágyódnak”. Az ilyen és hasonló nagy terveket a világháború megakadályozta. Az 1921-ben újjáalakult Mezőkövesdi Háziipari Szövetkezet viszont már szállított a tengerentúlra. A földművelésügyi minisztérium háziipari osztálya által is támogatott szövetkezet ekkor karácsonyra 3000 darab matyó öltözetű babát exportált Amerikába, Svájcba és Hollandiába. Ebben az időben háziipari – „népművészeti” – termékekkel más magyarországi egyesületek, szervezetek is szerettek volna bejutni az amerikai piacra.¹³

Külvégi források szerint az 1920-as évek elején az amerikai társadalomban nagyobb érdeklődés nyilvánult meg az európai hímzések, kézműipari termékek iránt. A chicagói magyar konzul egy korabeli jelentése szerint a magyar varrtások konjunktúrája 1922 után jelentkezett. Az évtized második felére viszont – szavait idézve – inkább a „magyar stílusú batik és női estélyi ruhák” váltak divatosná. Hogy e kifejezésekkel mit is akart pontosan megnevezni, arról csak sejtéseink lehetnek. Tapasztalatai szerint ekkor a tömegcikkek ideje múlóban van, s az igényesebb, művészi kivitelű darabokkal lehetne az utódállamokból származó olcsó árukkal versenyre kelni. Egy New York-i rendezvény szervezői 1927-ben kérték az ottani magyar konzulátus segítségét, hogy azon a „magyar népies hímzések, magyar női jelmezek, népviseletek” is szerepelhessenek. A kérést hazai cégek, egyesületek felé közvetítő konzul külön kiemelte, hogy az esetleges vállalkozók ne „tömegcikkkel (mint olcsó matyó hímzések stb.), hanem művészi becsű, értékes dolgokkal vegyenek részt” a rendezvényen.¹⁴ A dokumentum tehát jelzi, hogy ekkor a „matyó hímzés” mint értéktelen kézimunka-tömegcikk a tengerentúlon is már kétes hírnévre tett szert.

Egyelőre nincs áttekintésünk arról, hogy a magyarok által is lakott egyesült államokbeli, kanadai városokban hányan és milyen mennyiségben forgalmaztak matyó s más magyarországi eredetű kézimunkákat, népművészeti tárgyakat, ill. magyaros stílusú emléktárgyakat. Bizonyos, hogy a nagyobb központokban, mint Clevelandben, New Yorkban több kereskedő, több amerikai magyar üzlet forgalmazott ilyen termékeket. A ma is meglévő New York-i Paprikás Weiss pl. az elsők között vállalkozott erre. A Miskolcon megjelenő Magyar Jövő egy 1922-es újsághíre szerint „New Yorkban egy Horváth Ákos nevű magyar a mezőkövesdi nagyöltésű hímzéseket az Amerikába kivándorolt magyar családok lányaival készítteti”. Ám ezeket – véli – „mint indián hímzést árusítja”.¹⁵

¹² Hollósy I., 1914.

¹³ Mezőkövesd és Vidéke, 1921. jún. 24., Borsod, 1921. aug., „Háromezer matyóbaba tipeg ki külföldre”. Mezőkövesd és Vidéke, 1921. dec. (az Egri Népújságból átvéve); EA 13062.; A MOVE 1921-ben kb. 4–5 millió korona értékű „magyar motívumú” kézimunkát szeretett volna a magyar külképviseletek segítségével az USA-ba juttatni. Országos Levéltár (a továbbiakban OL) K 106., a Washingtoni Követség iratai, 119 cs. 68. t. „Magyar háziipar”.

¹⁴ OL K 106. 101. cs. 68 a.

¹⁵ Magyar Jövő, 1922., dátum nélkül. Idézi Fügedi M., 1997. 65. Forrásainkból Horváth Ákos személyét és tevékenységét eddig nem sikerült felderíteni.

Chicagóban – ahonnet részletesebb helyi adataim vannak – az 1920–30-as években legalább két kisebb üzletről van tudásunk, melyek magyar kézműipari tárgyakra szakosodtak. A Temesvárról származó Krémer Dezső 1925-ben nyitott iparművészeti műtermet és divatszalon a belváros egyik reprezentatív épületének 11. emeletén. Kizárólag magyar termékeket árult, így kézimunkákat, kisebb bútordarabokat – így „magyaros mintájú székeket” – faragványokat, fazekastermékeket, porcelánt. A másik üzlet tulajdonosa az 1924-ben Erdélyből érkezett ügyvéd, politikus, Vincze Sándor volt. Noha a Károlyi-kormány idejében az erdélyi nemzeti tanács egyik vezetője volt, Chicagóban jórészt felhagyott a politizálással. Viszonylag sikeres üzletet nyitott, melyben női ruhákra terveztek és csináltak hímezéseket, felhasználva a magyar motívumokat. Hogy kikkel dolgozott, dolgoztatott, azt sajnos nem tudjuk. Tevékenységét politikai ellenfelei előtt is azzal magyarázta, hogy legfőbb törekvése a magyar művészet megismertetése az amerikai közönséggel. Ennek érdekében segített az olyan rendezvények lebonyolításában, amelyek a magyarok művészetét, kultúráját voltak hivatottak bemutatni.¹⁶ Ez a két vállalkozó bár kapcsolatban állt a helyi magyar csoportokkal, inkább az amerikai társadalom igényeit elégítette ki. Szerepük épp ez a kettősség volt, az, hogy a magyar jellegű iparművészeti tárgyak – elsősorban a matyó és kalotaszegi varrottasok – amerikai forgalmát lehetővé tegyék, s ezzel hozzájáruljanak a helyi magyar intelligencia, a középosztály körében tapasztalható magyaros tárgyak kultuszának erősítéséhez. Ez szolgálta befelé a közösség összetartását, kifelé pedig a reprezentációt.

Nemzetközi művészeti, kézműipari kiállítások

A matyó s más magyar kézimunkák amerikai értékesítésének lehetősége párhuzamos volt különféle kézműipari kiállítások rendezésével. Az árusítás és a kiállítások mögött nagyjából azonos jellegű társadalmi érdeklődés, de nem teljesen azonos koncepcionális felfogás állt. A kiállítások gondolata szintén jórészt az 1920-as évek elején került előtérbe, bár vannak korábbi esetek is. 1913-ban New Yorkban rendeztek háziipari kiállítást, melyre egy londoni kiállítási vállalat közvetítésével a mezőkövesdi Háziipari Szövetkezetet is meghívták.¹⁷ Az újabb „hullám” kiállításait, rendezvényeit azok az ún. amerikanizációs intézmények szervezték, melyek a kulturális különbségekre s ebből származó konfliktusveszélyekre figyelve igyekeztek segíteni a bevándorolt csoportoknak az amerikai beilleszkedésében. Egyik eszközük a bevándoroltak kézművességének és mesterségeinek felkarolása volt, mellyel el kívánták érni, hogy a közvélemény megbecsüléssel forduljon az idegen származású népesség felé.¹⁸

A fontosabb rendezvények közül csak egyet, az 1919-es buffalói Albright Art Galleryben megrendezett *Arts and Crafts of the Homelands* című kiállítást említem meg. A magyar kollekció fénypontja egy mezőkövesdi virágmintás műselyemmel hímezett, ragyogóval díszített surc volt, melyet Pogány Vilmos (1882–1955) 1914-ben kivándorolt, később Willy Pogány néven nagy karriert befutott festőművész kölcsönzött a kiállításra. A surc eredeti darab volt; szerelmi ajándékként hímezte Pető Katalin Panyi Istvánnak. Az értékelések elsősorban a hímezés gazdag színvilágát emelték ki.¹⁹

¹⁶ Fejős Z., 1993. 155–158.

¹⁷ Fludorovics Zs., 1913. 220.

¹⁸ Részletesebben l. Fejős Z., 1993. 153–155.; D. G. S., 1921.

¹⁹ Eaton, A. H., 1932. 40., a surc fényképe: 43. Egy másik férfisurc részletét, széles ragyogódíszítéssel lásd a 77. oldalon. A kiállításához kapcsolódó rendezvények sorában a magyarok is szerepeltek népviseletbe öltözött tánc csoportjuk fellépésével. Buffalo News, October 18, 1919.

Más hasonló, amerikanizációs intézmények által szervezett bemutatót nem elemezve utalnék még a Stewart Culin által 1921-ben a Brooklyn Múzeumban rendezett Costumes and Textile from Central and Eastern Europe népművészeti kiállítására. A ma tudománytörténetileg nagyra értékelt bemutató Magyarország, Csehszlovákia, Jugoszlávia és Románia viseleteit és textíliáit tárta az amerikai közönség elé. A kiállítás „gerince magyar” volt, a három teremből kettőt a magyar anyag töltötte meg, ahol a Kogutowicz-féle térképet is kitették.²⁰ A kiállítást előkészítendő Culin 1920-ban tanulmányúton járt Magyarországon, ahol Végh Gyula, az Iparművészeti Múzeum igazgatója volt segítségére. A múzeumban akkor látható „népművészeti kiállítás annyira megtetszett neki, hogy szerette volna azt úgy, ahogy van, megvenni Amerika részére”. De be kellett érnie „néhány szemelvényvel olyan népművészeti munkákból, amelyekből a Társulatnak több példánya van”.²¹ Innét származnak tehát a kiállításon bemutatott magyar népművészeti tárgyak. Emellett az Iparművészeti Főiskola diákjaitól két sorozat, egyenként kb. 150 darabos népművészeti tárgyú grafikát, akvarellt rendelt. Valószínű, hogy az ország több pontját felkereste, de Mezőkövesden aligha fordult meg, mert a tekintélyes anyagban mindössze két matyó hímzés, egy matyó baba, valamint tucatnyi mezőkövesdi grafika, akvarell szerepelt, szemben a kalotaszegi és sárközi anyag bőségével.²² A kiállítás Culinnak azt a nézetét tükrözte, mely a népművészetet élő tradíciónak és nem árucikknek tekintette. Ezt a felfogást vallotta magáénak Allen H. Eaton is, aki egy, a társadalmi reformot szorgalmazó New York-i alapítvány megbízásából számos, a bevándoroltak kultúráját ismertető kiállítást rendezett, így többek között az említett buffalói is.²³

A példákban kitűnik, hogy világos különbség volt az amerikai bevándoroltak kulturális háttérét érzékeltető kiállításokon megjelenő népművészet, kézműves kultúra és aköz, ami az árucikk-ként forgalmazott termékek formájában az amerikai közegben megjelent. A különbségek ellenére egymást kiegészítették, s így együtt járultak hozzá az amerikai magyarok sajátos óhazai kulturális háttéréről kialakult képhez.

Az amerikai társadalomban érdeklődése mellett a két háború között Amerikaszerte megfigyelhető, hogy a magyar közösségek aktívan részt vettek az amerikanizációs intézmények tevékenységében. Közreműködtek a bemutatókon, s ezek mintájára saját maguk is kezdeményeztek kiállításokat, hol magyar egyházak, vagy más szervezetek támogatásával, hol amerikai intézmények, elsősorban filantróp szervezetek – közkönyvtárak, Young Women Christian Association-ok (YWCA), International Institute-ok – segítségével. Ezt példázza, hogy az említett buffalói kiállítást követően 1921-ben a magyar egyházak és egyesületek összefogásával (s némi rivalizálásával), ill. az International Institute közreműködésével nagyszabású Magyar Kiállítást rendeztek – többek között a helyi magyaroktól egybegyűjtött gazdag kézimunka-kollekcióval és egy parasztlakodalmobemutatóval.²⁴ Hasonló példákat New York, Cleveland, Chicago, Bridgeport, Akron, Youngstown, Los Angeles, Pittsburgh stb. városaiból, valamint Kanadából is említhetnénk. Ezekben a viseletet jobbra az amerikai magyarok általánosan elterjedt

20 Costumes and Textiles, 1921.; „Magyar népviselet és iparművészet kiállítása a Brooklyn-i Múzeumban”. Szabadság, 1921. máj. 24.; Magyar Iparművészet, XXIV. 1921. 73.

21 Magyar Iparművészet, XXIII. 1920. 51.

22 Lásd a Costumes and Textiles, 1921. részletes jegyzékét, továbbá: Iparművészeti Múzeum Irattára, 213/1921. Ezúton köszönöm Vámos-Lovay Zsuzsa szíves segítségét az Iparművészeti Múzeumban fellelhető dokumentumok felhasználásáért.

23 A brooklyni kiállítás mai értékeléséhez lásd Bronner, S. J., 1986. 182–184.; Allen Eaton könyvet szentelt annak a kérdéskörnek, hogy a bevándoroltak kulturális öröksége – így népművészetük, kézművességük – mennyiben gazdagította az amerikai életet: Eaton, A. H., 1932.

24 Buffaloi Hirado, 1921. júl. 9.; aug. 6.; Buffalo Courier, May 15, 1921.

szimbolikus eszköze, a magyar ruha jelentette. Az óhaza egyes tájaira népművészeti babák, hímzett textíliák és szőttesek emlékeztettek. Ezek között elmaradhatatlanok voltak a két háború között elterjedt külső megrendelésre előállított matyó termékek. Ez a tárgyanyag tehát sajátos jelentést vett fel és közvetített: a magyarok etnikus jellegét fejezte ki.

A matyó kultusz megjelenése „magyar Amerikában”

A két háború közötti magyarországi matyó divatnak az Egyesült Államok magyar közösségeiben is volt hatása. A kultusz eljutott az Újvilágba az óhazai látogatások révén, vagyis a személyes kontaktus, a találkozás eredményeként. Az ilyen találkozásokra sor kerülhetett helyben Mezőkövesden, akár az idegenforgalmi vendégházban, akár az 1930-as években hazalátogató amerikaiak és a rokonság között. A Magyarországra látogató amerikaiak közül sokan felkeresték Mezőkövesdet. Közülük nagy sajtónyilvánosság övezte az 1930-as évek második felében az amerikai születésű második generáció Magyarországra zárandókló csoportjait. A családi fényképek pedig a szülőföldre látogató kövesdi elszármazottakat és gyermekeiket mutatják – nemegyszer jelmezként magukra öltött matyó viseletben (2. kép). A matyó-élmény közvetített is lehetett, hiszen nem minden hazalátogató amerikai kereste fel Mezőkövesdet. A kultusz azonban a budapesti, magyarországi látogatások során észlelt, tapasztalt élmények – pl. Gyöngyösbokrétá-bemutatók – hatására is terjedt.

2. kép. Nagyszülők matyó ruhába öltözött amerikai születésű unokákkal, Mezőkövesd, 1938 körül (Reprodukció)

A hazai divat személyes óhazai élmények nélkül is átszármazott Amerikába, s elterjesztette pl. a polgári lakásokba készített matyó kézimunkák divatját. A magyarországi képes magazinok, a levelezőlapok, a filmek, a divatcikkek az amerikai magyarokhoz is

3. kép. Herendi porcelán matyó figurák amerikai magyar második generációs család otthonában, Chicago (Burnside), 1984. (Fejős Zoltán felv.)

közvetítették a matyó kultuszt. Az élénk színű – piros, barna, sárga, lila stb. – műselyemmel hímzett falvédők, asztalterítők, párnahuzatok, valamint a matyó babák számos amerikai magyar lakását díszítették. Egy ilyen tárgyból, az 1930-as évek végén kialakított s 1984-ben még meglévő „magyar szoba” fényképét egy korábbi tanulmányomban közöltem is.²⁵ A második világháború előtti korszakból származó matyó dísz tárgyak ill. emléktárgyak egyszerűbb lakásdekorációs szerepére bőséggel hozhatunk fel példákat (3–6. kép).

Az óhazai matyó divat hatásának tudható be, hogy 1936-ban egy reprezentatív chicagói rendezvényen óriási közönségsikert aratott egy mezőkövesdi menyasszonyi öltözet. Chicagóban az évente megrendezett nagyszabású, a legújabb modelleket bemutató autókiallítások kísérő jelensége volt, hogy a városban lakó etnikai csoportok „szépségkirálynői” is felvonultak, ill. népszerűsítették az autógyárak újdonságait. A rendezőség 1936-ban azzal az elképzeléssel állt elő, hogy a show mutassa be az egyes nemzetek menyasszonyi öltözeit. A Chicagói Ma-

gyar Műkedvelő és Ifjúsági Kör, mely a magyar szépségkirálynő-választást rendezte elhatározta, hogy a győztest „autentikus magyar menyasszonyi ruhában” lépteti fel. Jellemző, hogy sem a városban nem sikerült népviseleti menyasszonyi öltözetet találniuk, sem a clevelandi magyar jelmezkölcsönzőktől nem tudtak megfelelő ruhára szert tenni. Ekkor döntöttek úgy, hogy matyó öltözetet szereznek, mégpedig Magyarországról. A ruhához hosszas levelezés után a chicagói konzul segítségével jutottak hozzá. Az Apponyi téri Magyar Házipartól vásárolt öltözetért 150 pengőt fizettek. Külön bonyodalmat okozott, hogy a ruha csak pár napos késéssel érkezett meg, s Szabó Rózsika, a magyar szépségkirálynő a kiállítás megnyitóján kénytelen volt magyar ruhában szerepelni. A siker hatására a következő évben szintén matyó öltözetet választottak (7–8. kép). Ekkor a bemutató a „Világ divatjai” jegyében zajlott. A korabeli fényképekből ítélve a magyar résztvevő ruháját valamely magyarországi divatüzletben tervezhették és készíthették mezőkövesdi öltözetdarabok alapján, matyó motívumok felhasználásával.²⁶

²⁵ Fejős Z., 1991. 246.

²⁶ Uo. 268–270.; OL P 975., a Magyarok Világszövetségének iratai, 3. cs. 134. Az 1937-es ruha eredetéről nincs pontos adatom. A matyó ruhás szépségkirálynők fényképét a chicagói magyar hetilap, az Interest többször közölte. Pl. Interest, 1937. okt. 21, nov. 11., nov. 17.

4. kép. Az 1930-as évekből származó matyó asztalterítő, Chicago, 1984. (Fejős Zoltán felvétele)

5. kép. Az 1930-as évekből származó matyó baba, Chicago, 1984. (Fejős Zoltán felv.)

6. kép. Fekete klott, műselyemmel himzett kerek asztalterítő, Chicago (Burnside), 1984. (Fejős Zoltán felv.)

7. kép. Rose Szabo, amerikai magyar szépségkirálynő, Chicago Autókiállítás, 1936.
(Reprodukció)

8. kép. Anne Horvath, amerikai magyar szépségkirálynő, Chicago Autókiállítás, 1937.
(Reprodukció)

Összességében megállapítható, hogy a második világháború előtti korszakban kialakult matyó kultusz nyomai megtalálhatók az amerikai magyarok körében is. Nem szorította ugyan ki önreprezentációjuk egyszerű eszközökből építkező szimbolikus kellékeit, így az általános magyar ruha ideálját, mely az etnikus öntudat kinyilvánításának egyik leglátványosabb eszköze volt, de a magyar jelleg, a magyar öntudat külvilág előtti megjelenítéséhez és olykor gazdagításához hozzájárult.

IRODALOM

Bodor Antal

1921 Mezőkövesd leírása. Budapest

Bronner, Simon J.

1986 Grasping Things. Folk Material Culture and Mass Society in America. Lexington, The University Press of Kentucky.

Costumes and Textiles

1921 Costumes and Textiles from Central and Eastern Europe. Brooklyn Museum, Department of Ethnology.

Dala József–Erdélyi Tibor

1941 Matyóföld. A híres Mezőköved. Budapest

- D. G. S.*
1921 Foreign Handicraft and European Craftsmen in America. Foreign-Born, II. 300–302.
- Eaton, Allen H.*
1932 Immigrant Gifts to American Life. New York, Russell Sage Foundation.
- Fejős Zoltán*
1991 A társadalmi kohézió rítusai: nemzeti jelképek. „Magyar napok” és etnikus mozgalom Chicagóban (1893–1943). *Ethnographia*, 102. 3–4, 231–278.
1993 A chicagói magyarok két nemzedéke 1890–1940. Budapest
- Fludorovics Zsigmond*
1913 A matyókról. *Néprajzi Értesítő*, XIV. 1913. 219–248.
- Fügedi Márta*
1997 Mítosz és valóság: a matyó népművészet. Miskolc
- Herkely Károly*
1939 A mezőkövesdi matyó nép. Budapest
- Hollósy István*
1914 Amerikai ajánlat a magyar háziiparnak. *Mezőkövesd és Vidéke*, jún. 7. p. 1–2.
- Hungarians in America*
1941 Hungarians in America. Golden Jubilee. Cleveland
- Káldor Kálmán szerk.*
1937 Magyar-Amerika írásban és képben. St. Louis
- Mező-Kövesd község*
1905 Mező-Kövesd község elöljáróságának 1904. évről szóló jelentése. Mezőkövesd
- Sárközi Zoltán*
1975 Elvándorlás, summásjárás. In: Mezőkövesd város monográfiája. Mezőkövesd, 363–381.

„MATYÓ” FAME IN THE NEW WORLD

Folk art of Mezőkövesd (Borsod county) became popular world wide during the interwar period. Embroideries, textiles, pieces of folk costume and other objects made by, and referred to people called „matyó” reached the American continent early this century. Ways of popularising the folk culture of this settlement populated mostly by landless agricultural labourers are manifold. First, there is a question whether emigrants from Mezőkövesd for the United States before World War I did or did not take their objects to the new environment. Obviously, they adapted quickly to the American daily life and culture although evidences show how some of them were consciously or unconsciously keeping selected items and values of the old country. Second, a transcontinental commercial network of peasant handicraft, mostly embroidery, developed from the 1920s onward and the „matyó” embroideries, souvenirs became very popular among the Hungarian-Americans as well as in certain spheres of the American middle class. The latter fact related to the third way of popularising homeland folk art.

Philanthropic associations, such as YWCA, International Institutes, etc. of the early 1920 used the folk art and handicraft to help immigrants in the Americanisation drive. Later, in the post-Depression years, fairs, commercial expositions, international fashion or automobile shows also used authentic or commercial homeland folk art to attract a wide public. The „matyó” fame in overseas served as in-group assertion of ethnic identity while it represented symbolically the Hungrianness for the outside, i. e. the American world.

Zoltán Fejős